

Ю. Резнікова

Т. Овчаренко

АГРЕСИВНА АРХІТЕКТУРА ЯК ЕЛЕМЕНТ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО МІСТА

Анотація. В статті розглядається феномен агресивної «ворожої» архітектури, яка є прикладом нового дизайнського рішення міського середовища. Тема актуальна з погляду на зростаючу проблему інклюзії та майбутніх питань після військового стану суспільства. Авторка статті представила власне дослідження, яке побудоване на спостереженні та проведенні опитування в різних «кластерах» сучасного міста – бібліотечні установи та сквери та парки міста. Тема носить теоретичний характер, і є прикладом синергії різних галузей дослідження – культурології, соціології та архітектури.

Визначено поняття ворожої архітектури як об'єкту міського публічного простору, який проходячи певну модифікацію втрачає одну зі своїх функцій (корисність), та за допомогою матеріальних інскрипцій приписується до соціальної сили чи «мережі» із певними цінностями. Наведено популярні приклади ворожої архітектури.

Ключові слова: ворожа архітектура, оборонна архітектура, міський простір, візуальна культура, дизайн середовища, міські кластери.

DOI 10.34079/2518-1343-2026-16-31-156-164

Це стаття відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

«Будь-який витвір архітектури, який не випромінює спокій, є помилкою»
Луїс Барраган, мексиканський архітектор.

Актуальність. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну погіршило вразливість і так знедолених соціальних груп в Україні, а деякі такі групи взагалі збільшила. За даними благодійної релігійної організації «Дераул Україна», «наразі 22% тих людей, які ночують на вулиці або в притулках, є внутрішньо переміщеними особами». Повномасштабне вторгнення є відчутним чинником збільшення бездомності та рівня бідності в Україні. Проблема доступності та безпеки у місті загострюється та перед нами постають нагальні питання: яким повинне бути місто, хто заслуговує на прихисток міських стін, а кого ми вирішуємо прогнати, приховати, виключити, позбавити статусу містянина, як виглядає сучасна міська політика та які в неї інструменти. Ця стаття є спробою аналізу одного з таких інструментів міської політики. Современные города всё чаще становятся пространствами не только мобильности и взаимодействия, но и скрытого контроля и исключения. Одним из инструментов этого контроля выступает враждебная архитектура (hostile architecture) - проектные решения, препятствующие использованию общественных пространств «непредусмотренным» способом. Подобная практика направлена, как правило, против бездомных, молодежи, активистов или других «неудобных» горожан. Несмотря на её широкое

распространение, вопросы этической, социальной и правовой легитимности таких решений остаются открытыми.

Мета статті. Охарактеризувати явище ворожої/агресивної архітектури, виділити популярні приклади цього явища, ввести допоміжні поняття для опису такої архітектури.

Огляд останніх публікацій. Візуалізація середовища, в якому перебуває людина має бути комфортною для ока та життя. Тому поєднання комфортності (зручності) та естетики важлива проблема для будь якої деталі середовища. В глобальному та широкому розумінні – візуальний контекст міста має «працювати» на пізнаваність серед інших міст, привабливість для інвесторів та туристів, показувати рівень конкуренто – спроможності міста.

Саме з цієї позиції тема є актуальною, бо не має вагомих досліджень.

Культурологічний аспект співвідношення дизайну й урбаністики розкриває Н. Золотарчук. Авторка вважає, що сьогодні з'явилася нова мова, в основі якої «оптимальне співвідношення традиційного та інноваційного: оформлення зовнішнього вигляду міста та форми публічного діалогу з його мешканцями» (Золотарчук 2021. С. 89–93).

Інші науковці М. Габрель, М. Космій і Т. Габрель наголошують, що «архітектура без емоцій і духовності, як і бездуховний автор, можуть творити функціонально досконалий, але духовно бідний чи агресивний об'єкт» (Габрель М., Космій М., Габрель Т, 2023. С. 173–196).

Поняття «агресивна/ворожа архітектура» аналізується дослідниками «теорії простору» (Анрі Лефевром) та концепції «права на місто» (Девідом Харві). Вони розглядають міський простір як не нейтральну сцену, а як результат соціо-культурних та політичних процесів, і архітектура стає в такому випадку як форма соціальної практики.

Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробив американський філософ Роберт Розенбергер у своїй праці «Callous objects: Designs against the homeless» (Розенбергер Р, 2017, с. 56-70). Автор досліджує випадки, коли міста витісняють певні соціальні групи, особливо безхатьків з публічного простору за допомогою поєднання політики та стратегічного дизайну. Роберт Розенбергер аналізує такі повсякденні об'єкти, як сміттєві баки, шипи, огорожі, вивіски та лавки, які приховують політичні мотиви. «Завдяки поєднанню дизайну та закону ці об'єкти еволюціонували, ставши доступними для одних видів використання та недоступними для інших» (Розенбергер Р, 2017, с. 56-70). Таким чином, він висвітлює та поєднує ідеї філософії, технології та соціального життя.

Карл де Файн Ліхт присвячує одну зі своїх статей оцінці аргументів проти агресивної архітектури та пов'язує їх із певними нормативними теоріями, аби надати їм більшої ваги або, навпаки, спростувати (Karl de Fine Licht, 2017, с. 27-44).

Виклад основного матеріалу дослідження. Місто сприймається як елемент динамічної структури, який постійно змінюється кількісно та якісно. В місті існує багато «кластерів», які то зникають, то з'являються, підтримуються владою міста чи «виключаються» з загального соціо-культурного середовища. За останні роки тенденція виключення певних груп людей чи форм поведінки з публічного простору через певні дизайнерські чи архітектурні рішення стає все помітнішою. З'являються нові поняття та терміни, пов'язані із темою дослідження: «ворожа архітектура», «оборонна архітектура», «оборонне планування», «оборонна міська архітектура», «архітектура виключення», «дисциплінарна архітектура», «зла архітектура».

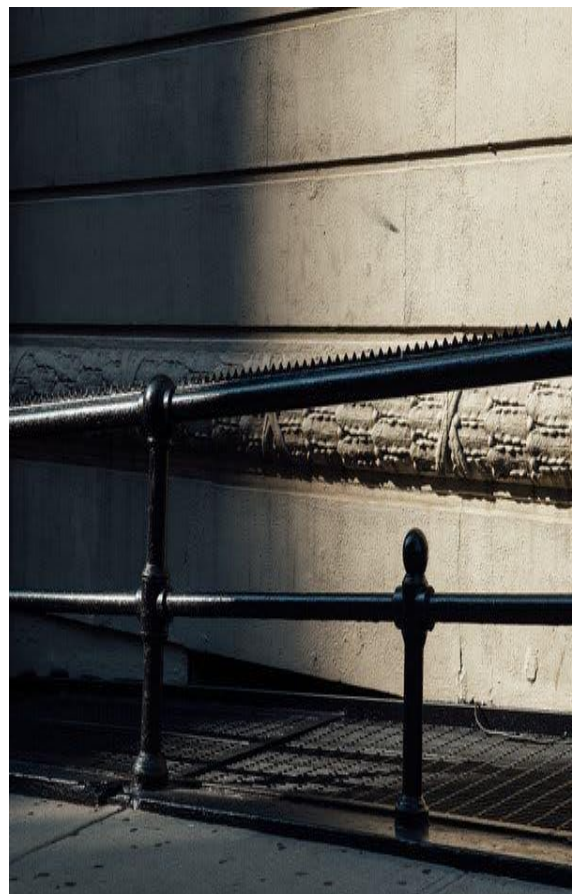
В науковій обіг саме поняття «ворожа архітектура» потрапило в ХХІ столітті, але відомо, що її витоки існували ще з початку ХІХ століття.

Прикладом може служити використання архітектурних елементів для перешкоджання доступу та життя різних груп в 1820-х роках у Лондоні. При вході до приватних будинків ставили шипи, чи металеві панелі — «дефлектори», які не дозволяли людям справляти нужду на вулицях.

Також, прикладом такого типу архітектури є новий тип міських меблів на вулицях європейських міст (Брюссель, Лондон, Париж, Тулуза), - «шипи, шпильки, блоки, паркани, похилі поверхні, ребристі лавки, камери зовнішнього відеоспостереження й багато інших інструментів технологічного контролю і нагляду» (матеріали лекції французького архітектора Люсьєна Гюрбера: «Захисна архітектура та запобігання злочинності за допомогою дизайну середовища. Між поліцейськими фантазіями та міською реальністю», 2016 р.)

Такі споруди контролюють порядок у місті, стримують негативну поведінку, обмежують небажані дії, а також встановлюють відповідні правила та норми життя в місті: не лежати на вулицях, не ганяти на скейті, не жебракувати.

Слід зазначити, що точний переклад терміну з англійської як «ворожа архітектура» (hostile architecture) може, особливо після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, мати асоціації із архітектурою «ворога» у лиці Росії, тому варто наголосити на помилковості та відсутності такої конотації цього терміну. У разі необхідності замість слова «ворожа» слід використовувати слово «агресивна», як коректний й тотожний заміник.

Джерело: <https://www.nytimes.com/2019/11/08/nyregion/hostile-architecture-nyc.html>

Джерело: <https://thedesinggesture.com/hostile-architecture-reality-of-urban-design/>

«Ворожа або агресивна архітектура» - це термін, яким описують об'єкти у публічному просторі, які спроектовані чи перероблені у такий спосіб, щоб не допустити до свого використання певні групи людей, чи, загалом, мають на меті виключити певну групу людей, зазвичай безпритульних, із публічного простору, особливо з більш респектабельних, багатих районів чи бізнес-центрів. Популярними прикладами ворожої архітектури можна назвати:

- Спеціально встановлені шипи, які призначені для того, щоб завадити людям сидіти, лежати чи жебракувати;
- лавки з підлокітниками, чи іншими доданими елементами що заважають сну, або, взагалі, стійки, які повністю замінюють лавки, на які можна тільки спертися;
- «скейтстопери» (прикріплені до певних об'єктів куски металу), що унеможливають катання на скейті та виконання трюків;
- сміттєві баки з вбудованими замками та кришками, що ускладнюють доступ до змісту смітника, з метою не допустити на нього бездомних людей;
- камери спостереження, які підкріплюють відчуття постійного стороннього нагляду та спонукають до самоконтролю;
- технології, що змінюють звуковий ландшафт публічних місць (наприклад, пристрої, які встановлюються у парках та видають звуки неприємної для молодих людей частоти);
- а іноді просто паркани, клітки або стіни, які відгороджують певний простір повністю.

Для точного визначення цього терміну філософ Роберт Розенбергер використовує такі поняття як мультистабільність (англ. *multistability*), акторно-мережева теорія (англ. *actor-network theory*) та матеріальні інскрипції (англ. *material inscriptions*).

Поняття «мультистабільність», вперше запропоноване філософом Доном Іде, вказує на здатність технології бути використаною для різних потреб і цілей та мати різні значення (Ihde, Don, 1999, с.44-51). Наприклад, лавка може бути використана не тільки задля сидіння, а і як опора для велосипеда, як столик для їжі чи інших речей, як ліжко тощо.

Та попри те, що технології мультистабільні, певна стабільність чи ціль технології завжди носить домінантний характер. Технологія не може бути застосована задля досягнення будь-якої цілі чи потреби, чи мати будь-яке значення. Найчастіше, домінантна стабільність буде співпадати із тією метою, заради якої розробляли та виготовляли цей об'єкт, пристрій. У випадку лавки домінантною стабільністю буде сидіння, а альтернативною, наприклад, - місце для сну.

Сьогодні ми можемо спостерігати тенденцію до чіткого розмежування міського простору на приватне та публічне життя. «Безхатки адаптуються для будь якого місця в громадському просторі, а навколо себе вони утворюють цілий світ зі своїми нормами, ритмом життя, механізмами комунікації та стратегіями виховання» (Bergamaschi, Castrignano, 2014).

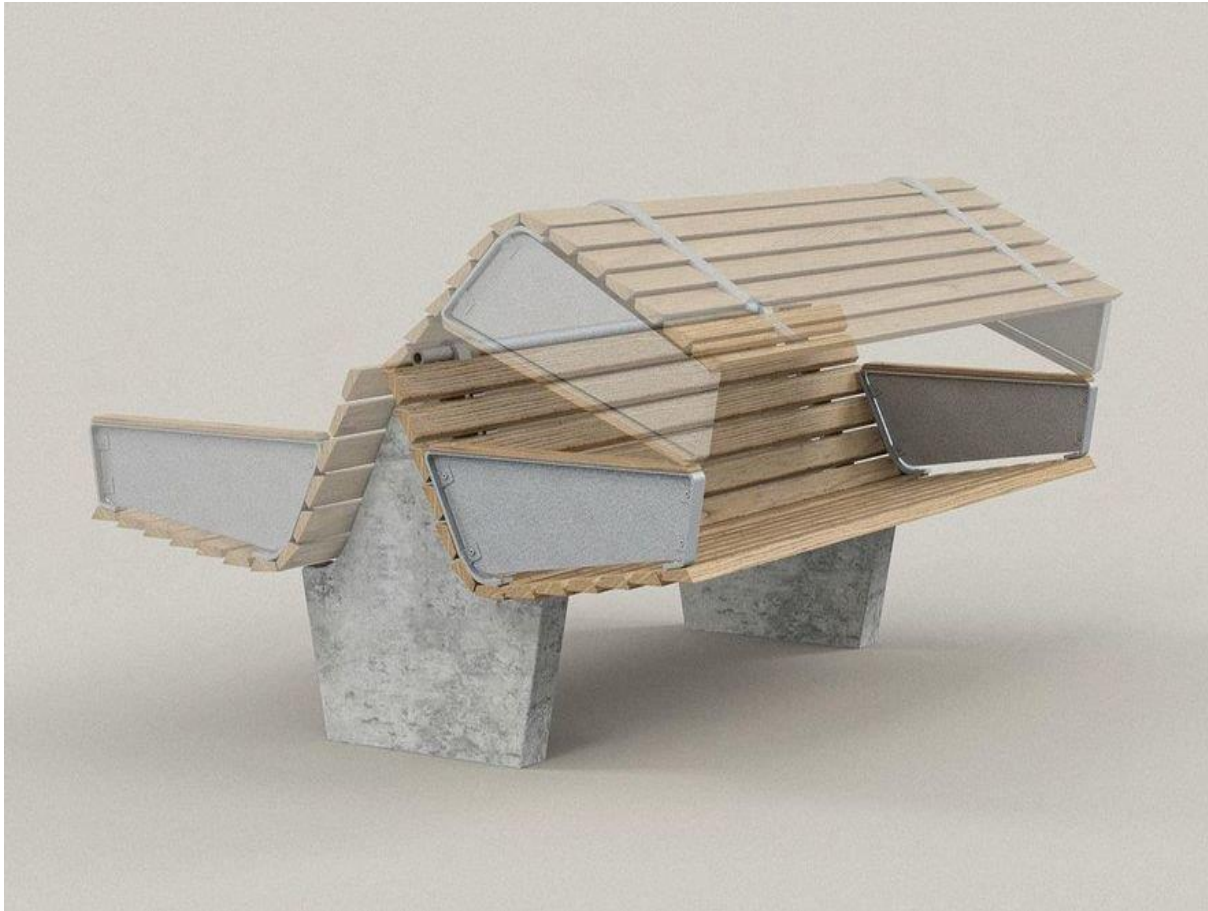
Одна з дослідниць докторка Ейнслі Мюррей, старший викладач архітектури в університеті Південного Уельса вказує, що «встановлення ворожої архітектури — це тактика, яка фактично оголошує, що це не наша проблема. Коли ви помножуєте цю логіку на багато рішень, ви отримуєте суспільство, яке вважає, що деякі з найбільших проблем мають вирішувати хтось інший» (Knight, 2020).

В Україні агресивна/ворожа архітектура ототожнюється із питаннями «інклюзивності», і поки не набув поширення як в Європі та США. Але, деякі елементи такої архітектури все ж таки можна побачити: на вокзалах лавки, зупинки транспорту, поручі та пандуси. Дослідники вказують, що такі елементи не встановлюють, пояснюючи це тим фактом, що буде велике скупчення небажаних елементів та груп. Тому, можна зробити висновок, що міська архітектура будується не для усіх мешканців міста, а візуальна культура та соціальні проблеми завжди пов'язані між собою (Луцька, 2018).

Візуалізацію агресивних видів архітектури можна побачити через матеріальні інскрипції (чи маркери, чи надписи) (Розенбергер Р, 2017, с. 56-70). Наприклад, штучна дорожня нерівність, призначена для примусового зниження швидкості транспортних засобів (лежачий поліцейський) замінює поліцейського. Роберт Розенбергер пише: «у випадку з лежачим поліцейським, ми можемо уявити собі матеріальні інскрипції, які могли б ще більше залучити цього актора до мережі та допомогти йому краще виконувати свою делеговану задачу, наприклад, додати смугасту фарбу, щоб зробити його більш помітним для водіїв, або додати знак на узбіччі дороги, щоб попередити водіїв про наявність лежачого поліцейського» (Розенбергер Р, 2017, с. 56-70). Автор виокремив три типи взаємодії модифікацій та інскрипцій:

- «Обмежувальні модифікації. Наприклад, додавання підлокітників до лавки, аби перекрити небажану стабільність - місце для сну, але залишити іншу бажану – сидіння.
- «Необмежувальні модифікації: мережа-конкурент спробує зняти підлокітники на лавці, які мають на меті не допустити використання цієї лавки для сну, для того щоб відновити спосіб використання лавки як ліжка.

- «Розширювальні модифікації. Прикладом розширювальної модифікації може бути робота студентки індустріального дизайну Шведської школи промислового дизайну в Лунді Еллен Халлстром. Вона розробила двосторонню лавку, яка, при складанні, утворює конструкцію, яка прикриває від дощу, та яку можуть використовувати як схованку та ліжко на ніч (та не тільки) безпритульні люди (Еллен Халлстром, 2023).

Джерело: <https://www.core77.com/posts/125949/Industrial-Design-Student-Work-A-Bench-Designed-to-Shelter-Homeless-People>

Висновок. Головна функція такої архітектури – виключити певну соціальну групу, особливо безпритульних людей, з міського публічного простору, найпаче такого, у якому сильно зацікавлені бізнес чи держава. Практика ворожого дизайну тісно пов'язана з поняттям просторової «фільтрації»: вона обмежує рух, перебування і навіть візуальну присутність «небажаних» груп. Це особливо помітно щодо бездомних, для яких елементи архітектурного середовища стають не лише незручними, а й потенційно небезпечними. В Україні ворожий дизайн поки що не набув широкого поширення, але в окремих містах все ж таки її можна зустріти. З одного боку архітектура покликана зробити місто комфортним та проживання, а з іншого боку, - вона наче кричить «Геть з нашого міста! Вам тут не раді». Це стосується груп, які ми називаємо соціальними субкультурами - бездомні, підлітки, пенсіонери, військові - інваліди, яких сучасні дизайнерські рішення відштовхують від громадського простору і обмежують в комунікаціях.

В даному випадку треба визначити, що соціальні питання окремих груп населення можна вирішити через створення нових дизайнерських модифікацій. В місті

не має окремих «кластерів» чи нейтральних зон. Місто це завжди комунікація та результат соціо-культурних, політичних, географічних змін, а візуальна культура (дизайн) це форма та засіб спілкування і публічного діалогу з різними категоріями мешканців.

Бібліографічний список

- Latour, B., Bijker, F.W.E. & Law, J. 1992, 'Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts'.
- Rain Noe 2023, 'Industrial design student work: a bench designed to shelter homeless people', *Core77*, доступно за адресою: <https://www.core77.com/posts/125949/Industrial-Design-Student-Work-A-Bench-Designed-to-Shelter-Homeless-People> (дата звернення: 1 May 2026).
- Rosenberger, R. 2017, *Callous objects: designs against the homeless*, University of Minnesota Press.
- Габрель, М., Космій, М. & Габрель, Т. 2023, 'Духовний комфорт і дух міста як урбаністичний феномен', *Просторовий розвиток*, № 3, с. 173–196.
- Золотарчук, Н.І. 2021, 'Дизайн та урбаністика: моделі співвідношення', *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали V Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму* (Івано-Франківськ, 14 травня 2021 р.), Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, Івано-Франківськ, с. 89–93.
- Луцька, В. 2018, 'Як Київ має вирішувати проблеми бездомних та до чого тут архітектура?', *Хмарочос*, доступно за адресою: <https://hmarochos.kiev.ua/2018/02/03/yak-kiyiv-maye-virishuvati-problemi-bezdomnih-ta-do-chogo-tut-arhitektura> (дата звернення: 1 May 2026).
- Швачко, В. 2022, 'Соціальне виключення бідних і бездомних з міського середовища в Києві', с. 29–40.
- Bergamaschi, M., Castrignanò, M. & Rubertis, P.D. 2014, 'The homeless and public space: urban policy and exclusion in Bologna', *Interventions économiques / Papers in Political Economy*, p. 51.
- de Fine Licht, K.P. 2017, 'Hostile urban architecture: a critical discussion of the seemingly offensive art of keeping people away', *Etikk i Praksis – Nordic Journal of Applied Ethics*, no. 2, pp. 27–44.
- Ihde, D. 1999, 'Technology and prognostic predicaments', *AI & Society*, vol. 13, no. 1, pp. 44–51.
- Knight, B. 2020, 'Defensive architecture: design at its most hostile', *UNSW*, доступно за адресою: <https://newsroom.unsw.edu.au/news/art-architecture-design/defensive-architecturedesign-its-most-hostile> (дата звернення: 1 May 2026).

Фотоматеріали:

- Hu W. 'Hostile Architecture': How Public Spaces Keep the Public Out. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/08/nyregion/hostile-architecture-nyc.html>.
- Hostile Architecture: The Unwelcoming Reality Of Urban Design | The Design Gesture. The Design Gesture. URL: <https://thedesinggesture.com/hostile-architecture-reality-of-urban-design/>

References

- Bergamaschi, M., Castrignanò, M. & Rubertis, P.D. 2014, 'The homeless and public space: urban policy and exclusion in Bologna', *Interventions économiques / Papers in Political Economy*, p. 51.

- de Fine Licht, K.P. 2017, 'Hostile urban architecture: a critical discussion of the seemingly offensive art of keeping people away', *Etikk i Praksis – Nordic Journal of Applied Ethics*, no. 2, pp. 27–44.
- Gabrel, M., Kosmii, M. & Gabrel, T. 2023, 'Dukhovnyi komfort i dukh mista yak urbanistychnyi fenomen', *Prostorovy rozvytok*, no. 3, pp. 173–196. [in Ukrainian]
- Ihde, D. 1999, 'Technology and prognostic predicaments', *AI & Society*, vol. 13, no. 1, pp. 44–51.
- Knight, B. 2020, 'Defensive architecture: design at its most hostile', *UNSW*, available at: <https://newsroom.unsw.edu.au/news/art-architecture-design/defensive-architecturedesign-its-most-hostile> (accessed: 1 May 2026).
- Latour, B., Bijker, F.W.E. & Law, J. 1992, 'Where are the missing masses? The sociology of a few mundane artifacts'.
- Lutska, V. 2018, 'Yak Kyiv maie vyrishuvaty problemy bezdomnykh ta do choho tut arkhitektura?', *Hmarochos*, available at: <https://hmarochos.kiev.ua/2018/02/03/yak-kiyiv-maye-virishuvati-problemi-bezdomnih-ta-do-chogo-tut-arhitektura> (accessed: 1 May 2026). [in Ukrainian]
- Rain Noe 2023, 'Industrial design student work: a bench designed to shelter homeless people', *Core77*, available at: <https://www.core77.com/posts/125949/Industrial-Design-Student-Work-A-Bench-Designed-to-Shelter-Homeless-People> (accessed: 1 May 2026).
- Rosenberger, R. 2017, *Callous objects: designs against the homeless*, University of Minnesota Press.
- Shvachko, V. 2022, 'Sotsialne vykliuchennia bidnykh i bezdomnykh z miskoho seredovyscha v Kyievi', pp. 29–40. [in Ukrainian]
- Zolotarchuk, N.I. 2021, 'Dyzain ta urbanistyka: modeli spivvidnoshennia', in *Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi ta prykladnoi nauky: proceedings of the 5th All-Ukrainian scientific and practical symposium* (Ivano-Frankivsk, 14 May 2021), King Danylo University, Ivano-Frankivsk, pp. 89–93. [in Ukrainian]

Photographic materials:

Hu W. 'Hostile Architecture': How Public Spaces Keep the Public Out. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2019/11/08/nyregion/hostile-architecture-nyc.html>.

Hostile Architecture: The Unwelcoming Reality Of Urban Design | The Design Gesture. The Design Gesture. URL: <https://thedesigngesture.com/hostile-architecture-reality-of-urban-design/>

Дата першого надходження статті: 26.03.2026 р.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.04.2026 р.

Дата публікації: 29.04.2026 р.

Y. Reznikova

T. Ovcharenko

AGGRESSIVE ARCHITECTURE AS AN ELEMENT OF THE VISUAL CULTURE OF THE MODERN CITY

The aim of this publication. To characterize the phenomenon of hostile/aggressive architecture, to highlight popular examples of this phenomenon, to introduce auxiliary concepts for describing such architecture. To define the concept of hostile architecture as a multi-stable object in the urban public space, which, after a certain modification, loses one of

its states of stability and, through material inscriptions, is associated with a social force or "network" that embodies specific values. The author of the article presents her own research, which is based on observations and surveys conducted in various "clusters" of a modern city — library institutions, city squares and parks. Also, the concepts of "multistability" of technologies, the theory of "actor-networks" and "material descriptions" have been described as auxiliary concepts for the definition of hostile/aggressive architecture.

The methodological basis of the study. Among the main research methods were the case study method with observation, empirical methods, analytical and descriptive.

Practical Significance. It has been determined that aggressive/hostile architecture has not yet become widespread in Ukraine, but in large cities you can find examples of visual culture of the environment that "repel" and do not accept certain groups of people. It has been proven that today architecture as an art form loses one of its main functions - comfort and convenience. The author of the article summarized the existing material, and gave examples of aggressive/hostile architecture. Among them, the following are distinguished: spikes designed to prevent people from sitting, lying or begging; benches with armrests or other functions that prevent sleep, or, in general, racks that completely replace benches and can only be used to lean on them; "skatestoppers" (metal pieces attached to certain objects) that make it impossible to skate or perform tricks; trash cans with built-in locks and lids that make it difficult to access trash to prevent homeless people from accessing; surveillance cameras, which enhance the feeling of constant external surveillance and encourage self-censorship; technologies that change the soundscape of public spaces (for example, devices installed in parks that emit sounds at frequencies unpleasant for young people); and sometimes just fences, cages or walls that completely surround a certain space.

The author came to the conclusion that the social issues of certain groups of the population can be solved through the creation of new design modifications. There are no separate "clusters" or neutral zones in the city. The city is always communication and the result of socio-cultural, political, geographical changes, and visual culture (design) is a form and means of communication and public dialogue with different categories of residents.

The topic is theoretical in nature and serves as an example of synergy between different fields of knowledge — cultural studies, sociology and architecture.

Keywords: enemy architecture, defensive architecture, urban space, visual culture, environmental design, urban clusters.